

Magnífic rector,
Senyora secretària general,
Senyor president del Consell Social de la Universitat,
Senyores i senyors professors,
Benvolguts amics,

Sento una gran emoció davant l'espectacle del vostre ritual universitari, fet de cultura, d'hospitalitat, de bellesa, de respecte i de fidelitat, uns valors inestimables, cada cop més valuosos en el món en què vivim. Gràcies per pensar a associar-m'hi. Sense voler aturar-me en les raons que han motivat la vostra decisió, voldria afegir-ne dues més, que us heu abtingut d'evocar, però que em semblen evidents: la vostra generositat i els meus cabells blancs.

I és precisament en nom de la saviesa aparent que em confereixen els cabells blancs que voldria dirigir-me a vosaltres en aquest lloc tan solemne, però tan fraternal alhora, i per tant favorable a la contemplació serena i als xiuxiuejos.

Si al meu torn, en el ressò de la presentació tan generosa, tan amistosa i tan subtil d'Enric Olivé Serret, m'hagués d'aturar un instant per fer, en companyia vostra, una mirada a la meva travessa de l'existència, començaria per dir que abans de res sóc un migrant. Això no és només una circumstància de la vida, deguda a una situació de guerra, és la matèria humana de la qual estic fet. Durant molt temps, estava convençut del contrari. Quan m'ho preguntaven, deia que, si no hi hagués hagut la guerra, no hauria deixat mai el meu país. Probablement donava aquesta resposta per bona fe. Tot i que sentia, confusament, que era una resposta falsa, una cosa de la qual vaig tenir la certesa fa cinc anys, quan vaig descobrir, una mica per casualitat, els arxius del meu avi. Examinant aquells papers vells, que no sabia que existien fins aleshores i que ningú de la família no havia consultat des de la mort d'aquest avantpassat el 1924, els meus ulls van caure en un poema escrit a mà per ell, i que deia: «Quan, a la teva ciutat, els horitzons s'estrenyin..., vés-te'n, allunya-te'n, perquè la terra de Déu és extensa...». Em vaig quedar sense veu, sense alè. Aquestes paraules, que jo no havia llegit mai abans, em recordaven curiosament una frase que jo mateix havia escrit. Recordo que em vaig aixecar, vaig anar a buscar un exemplar de la meva primera novel·la titulada *Lleó l'Africà*, i vaig obrir-la per la darrera pàgina on posa: «Quan l'esperit dels

homes et sembli estret, pensa que la terra de Déu és extensa... No dubtis mai a allunyar-te...». Al capdavant, jo no havia descobert res, no havia inventat res, l'essencial del que havia escrit en els meus llibres ja era en els quaderns del meu avi. Tan sols havia repetit unes paraules arrelades d'amagat en la meva ànima, les paraules murmurades pel meu avi, i sens dubte abans d'ell pel seu propi avi...

Atavisme? Determinisme? Sí i no. Diguem que els meus sempre han mostrat una innegable propensió a marxar. Quan una terra deixava d'oferir-los el pa, la dignitat i el refugi, l'abandonaven. Jo mateix, un dia, vaig marxar.

Fa uns mesos, pensant altre cop en la meva frase i en la del meu avi, em va venir una pregunta al cap: i si el món extens es tornés, també, massa estret? Perdoneu-me que reculli encara aquest text, escrit fa vint anys. «Allà on siguis, alguns voldran escorcollar la teva pell i les teves pregàries. No afalaguis els seus instints, fill meu, no et dobleguis sota la multitud! Musulmà, jueu o cristià, t'hauran d'acceptar com ets, o perdre't. Quan l'esperit dels homes et sembli estret, pensa que la terra de Déu és extensa, i extenses les Seves mans i el Seu cor. No dubtis mai a allunyar-te, més enllà de totes les fronteres, de totes les pàtries, de totes les creences.»

Quan torno a llegir aquestes paraules, aquesta pregunta travessa la meva ment. No, la paraula és impròpia. Aquesta pregunta no travessa la meva ment, pesa amb tot el seu pes damunt la meva ment... Què passaria si el món extens on jo esperava trobar refugi es tornés, també, tot ell, una terra inhospitalària? D'altra banda, em pregunto si encara cal que parli en condicional... En efecte, el món extens s'està convertint en una extensa terra inhospitalària on es vessen la violència i l'odi, i on l'home no pot anar enlloc sense que li escorcollin la pell i les creences.

De sobte, el meu atavisme secular troba els seus límits. De sobte, el meu desig de marxar, d'allunyar-me, ja no em serveix de res. Perquè aquesta pàtria global, no es pot deixar per una altra. No es pot canviar de planeta. Ara, no tenim altra opció que aferrar-nos a aquesta pàtria extensa que és la nostra, no tenim altra opció que transformar-la per fer-la habitable i acollidora. No, no tenim cap altra opció que guarir-la i humanitzar-la. Gairebé diria que salvar-la.

Als de la meva generació, als que són una mica més grans, però sobretot, sobretot, als que acaben d'entrar a l'edat adulta, vull dir-los avui, en aquest lloc, en aquesta tribuna, amb tota la solemnitat que atorga aquesta noble cerimònia: cap generació no ha tingut, abans d'avui, una tasca tan difícil com la nostra, ni tampoc tan exaltant. Perquè el món va a la deriva; perquè és urgent, vital, reinventar-lo; i perquè l'evolució tecnològica ens dona, a cada un de nosaltres, i més que en qualsevol altre moment de la història, els mitjans d'influir en el destí de tots.

He parlat de deriva. Hauria pogut parlar de descarrilament, de pèrdua o de regressió. Tant és el terme que es triï, la realitat és visible a ull nu. Aquest segle comença malament. Entre Occident i el món arabomusulmà, el fossar no deixa d'eixamplar-se, la incomprensió és ara la norma. L'un s'atrinxera darrere els seus murs alts per protegir-se de la misèria del món; l'altre se submergeix en la desesperació, en l'abominació dels altres i de si mateix. Per als qui, com jo, somiaven en acostament, diàleg, enriquiment mutu, passarel·les i progrés moral, augmenten l'amargor i la còlera. Però l'amargor no em porta a la resignació, i la còlera només augmenta la meva determinació.

Els símptomes de la regressió són innumerables. Cadascú de nosaltres podria esmentar-ne alguns que l'afecten més directament que d'altres. Us en voldria recordar un dels més reveladors: l'introduiré per una breu anècdota en homenatge a un home de la meva família, mort fa exactament un any. En parlo àmpliament en un llibre que he dedicat als meus, perquè aquest oncle, nascut el 1911, va conèixer molt el meu avi, i era l'únic supervivent que me'n podia parlar. En el meu relat, l'anomeno «l'orador», perquè tenia talents de tribú i una capacitat d'improvisació extraordinària.

Va fer una carrera política brillant que va durar més de mig segle. Va ser diputat de Beirut, ministre de Finances, ministre de Defensa, i la vigília de la seva mort, l'últim any, tots els diaris anunciaven que formaria part d'un nou govern d'unió nacional. Tenia encara tanta presència física i mental, tanta vivacitat de la ment, que ningú no trobava incongruent que encara pogués ser nomenat ministre a l'edat de 94 anys. S'hauria sentit afalagat que, en el primer aniversari de la seva mort, li reti homenatge en aquest recinte prestigiós.

Si parlo d'ell és perquè, en el decurs d'una de les nostres nombroses converses, li vaig preguntar un dia què havia canviat en la seva vida quan

s'havia vist projectat al cercle limitat del poder, on freqüentava els més alts responsables nacionals i internacionals. Em va contestar: «Por!». Després, contràriament als seus costums, va callar. Vaig haver de preguntar-li: «Quina por?». Va respondre amb una mena de paràbola: «Ets en un avió, a trenta mil peus d'altitud, et sents bé, ben escarxofat al teu seient, xarrupes un bon whisky, l'hostessa somriu i és sol·lícita, ets feliç. De sobte, et conviden a seure a la cabina del pilot. Al principi, et sents afalagat. Però de seguida descobreixes que el comandant de bord no s'ha examinat mai de pilotatge, i que el copilot està com una cuba. Llavors, per força, tens por...».

El meu oncle parlava del Líban, i d'alguns altres països en què freqüentava els dirigents. Però el seu propòsit em sembla aplicable, cada cop més, al món en el seu conjunt. Aquells que «piloten» el nostre planeta ja no ens inspiren confiança. Ni per la seva competència, ni per la seva integritat moral.

Posem per cas la Gran Potència, l'única, avui dia, que sigui veritablement global. Fa quinze anys va guanyar l'altra, la seva rival, que es va enfonsar sense que calgués disparar ni un tret, posant fi a un capítol important de la història de la humanitat, el de la confrontació entre dos blocs, entre dos sistemes socials, dues concepcions del món.

En un cert sentit, els dirigents d'aquesta potència actuen com si tinguessin una responsabilitat, per no dir una jurisdicció, que abraça el món sencer. Jo no formo part en absolut d'aquells que senten hostilitat envers aquesta potència. Raons familiars, que recordo en els meus llibres de tant en tant, fan que els Estats Units formin part integrant de la meva història personal. Quan un responsable nord-americà s'expressa, l'escolto sense un a priori hostil, i quan Washington adopta una posició, em poso a estudiar-la amb atenció, sovint fins i tot amb simpatia, per comprovar-ne el fonament. Sens dubte, vaig desconfiar respecte a la guerra de l'Iraq, però no vaig pensar ni un instant a baixar al carrer, amb la multitud de manifestants, per condemnar la posició nord-americana. Per descomptat, em sentia malament davant de les pressions exercides sobre la comunitat internacional per obligar-la a adoptar una actitud que no volia; després quan ens vam llançar en una guerra en nom abusivament d'aquesta mateixa comunitat internacional, i també amb la fabricació de pretextos quan la decisió d'envair ja s'havia pres. Alhora, una veueta interior em xiuxiuejava que si el poble iraquità es desfeia del seu dictador potser es

podria desbloquejar el camí cap al futur, davant tot el món àrab, que s'acabaria l'interminable estancament; en una paraula, que alguna cosa es mouria. Quan veus un ésser estimat en estat de coma des de fa temps, tot el que es mou en ell és benvingut, encara que sigui sota l'efecte d'un electroxoc –els qui han observat el món àrab en el decurs d'aquestes darreres dècades, els qui han patit els seus sofriments, els qui cerquen desesperadament de moure'l per fer-lo sortir de la seva letargia, m'entendran sense dificultat.

Tot això per dir que no sóc ni serè mai antiamericà. En cadascú de nosaltres, hi ha una mica d'Amèrica, la seva cultura s'ha barrejat amb la nostra, els seus valors essencials són els nostres; tots ens hem alimentat amb cinema nord-americà, músiques nord-americanes, mites nord-americans; la nostra identitat també està feta d'això, i no podem seguir rebutjant Amèrica sense renegar d'una part de nosaltres mateixos. I no obstant això, quan observo el camp d'internament de Guantanamo, quan m'aturo davant les fotos abjectes preses a la presó d'Abou-Ghraib, quan veig repetir-se cada dia, i amb tota impunitat, les màcules sagnants dels militars. I sobretot quan miro la desgràcia innominable que les autoritats ocupants han provocat a l'Iraq, per la seva incompetència i la seva irresponsabilitat, i també per la seva increïble arrogància, tinc ganes de cridar i tinc ganes de rugir. En quin estat deu estar el món quan l'única superpotència ha perdut la credibilitat moral, quan la potència que parla en nom dels nostres valors democràtics, dels valors de llibertat i dels drets de l'home, està tan desconsiderada? Sens dubte, hauran de passar alguns anys abans que el món s'adoni de la gravetat extrema del que passa avui a l'Iraq. Que en el món arabomusulmà, que necessita amb urgència la democràcia, aquesta sigui ara sinònim de guerra civil, sinònim de matances i de caos –i, pitjor encara, sinònim de tortura!– és sens dubte el pitjor guió que ens hauríem pogut esperar. Al sud i a l'est del Mediterrani, aquells qui porten en ells els valors de la democràcia, de la llibertat i de la modernitat –que ja eren minoritaris i marginats– ara són en un desconcert total; ja no saben quin llenguatge mantenir, ni cap a qui girar-se. Pensant en ells, en el que cal anomenar la seva tragèdia, sí la tragèdia dels demòcrates del món àrab, torno al meu punt de sortida, per dir o tornar a dir: si el nostre planeta està desorientat, és abans de res perquè el pilot ha deixat d'inspirar confiança.

He parlat de credibilitat moral. A aquesta noció, n'associaria una altra que també em sembla essencial per al «pilotatge» del món, i que sembla que es torna, en aquest començament de segle, cada vegada més espectral: la noció de «legitimitat».

La legitimitat és el que permet als pobles i a les persones acceptar, sense excessiva coacció, l'autoritat d'una institució, personificada per homes i considerada portadora de valors compartits.

Aquesta és una definició àmplia, que pot englobar realitats molt diferents: les relacions d'un fill amb els seus pares, d'un militant amb els dirigents del seu partit o del seu sindicat, d'un ciutadà amb el seu govern, d'un assalariat o d'un accionista amb els dirigents de l'empresa, d'un estudiant amb els seus mestres, d'un creient amb els caps de la seva comunitat religiosa, etc. En cada un d'aquests casos, la legitimitat resulta parcialment d'una situació de fet, però no és immutable; es pot guanyar legitimitat, o perdre'n, segons l'habilitat o segons les circumstàncies.

També es podria explicar la història de tots els pobles al ritme de les crisis de legitimitat. L'endemà d'un canvi radical, una altra legitimitat emergeix, que substitueix la que acaba d'ensorrar-se. Però la persistència d'aquesta legitimitat nova depèn dels seus èxits. Amb el pas del temps, es marceix, més o menys ràpid, i sense que aquells que la reclamen, se n'adonin. En quin moment els tsars de Rússia van deixar de semblar legítims? I quantes dècades van caldre perquè el crèdit moral de la Revolució d'Octubre s'exhaurís al seu torn?

La legitimitat és immutable només en aparença. Tant si és d'una dinastia, d'una revolució o d'un moviment nacional, arriba un moment en què ja no actua.

Avui dia, desenes d'estats són governats per homes que no són ni els pares de la independència, ni els continuadors d'una revolució d'èxit, ni els hereus d'una dinastia respectada, ni els artífexs d'un miracle econòmic demostrat, ni els guanyadors d'un escrutini honrat i, per això, no disposen de cap legitimitat.

És especialment cert per als països dels quals procedeixen la majoria dels que cometen els actes de violència més espectaculars.

En un món harmoniós –no dic ideal, senzillament harmoniós, i que pugui avançar sense grans disfuncions–, els homes viurien en països dirigits per governs d'autoritat acceptada, «controlats» si cal, per una autoritat mundial igualment considerada legítima.

Pel que es pot veure, això no és el cas. I és també quasi el contrari: molts dels nostres contemporanis viuen en països els dirigents dels quals han perdut la legitimitat, i sota la tutela d'un poder global al qual aquests homes no reconeixen cap legitimitat. Ho preciso, perquè m'entengueu bé: encara que el Govern dels Estats Units és legítim quan exerceix la seva autoritat al seu territori, a la resta del planeta és percebut com una autoritat de fet i no de dret. Així que el món és avui, als ulls d'un gran nombre dels nostres contemporanis, com una zona de no-dret, lliurada al cinisme i a les relacions de força. Aquesta crisi de la legitimitat, crisi de dimensions planetàries, explica en gran part que la humanitat d'avui dia se senti tan desorientada.

Sempre ha estat perjudicial deixar una sola potència al capdavant. Els pares de la independència nord-americana van entendre perfectament que qualsevol poder al món necessitava un contrapoder, per protegir els altres d'aquest primer, i també per protegir-se a si mateix. Necessitem tenir més que mai, al costat del pilot, un copilot reflexiu, experimentat, dotat de saviesa i de moderació. De manera ideal, aquest paper l'hauria d'exercir una autoritat supranacional, com l'ONU; però aquesta té només, respecte als poders, una autonomia limitada, i no pot exercir plenament el seu paper moderador, i encara menys un paper dirigent. En aquest moment de la història del món, només em puc imaginar l'Europa unida com l'altre copilot. I aquest és, per desgràcia, l'altre tema que m'inquieta. No diria, com en la paràbola explicada pel meu oncle, que el copilot està com una cuba. Diria que dormisqueja, senzillament. Vam veure que es despertava, s'afaitava, s'ajustava el seient, vam pensar que agafaria la paella pel mànec; però ja s'està tornant a adormir. Perdó per totes aquestes metàfores: l'estat del món me les porta espontàniament a la ment. Les acompanyo amb un somriure, però és per dissimular la meva còlera.

Jo mateix he nascut fora d'aquest continent, al Líban, com sabeu, no gaire lluny del lloc on, segons la llegenda, vivia a la princesa Europa quan Zeus disfressat de bou se la va emportar. En aquest mite del rapte es pot veure una ruptura fundadora. També s'hi pot veure el reconeixement d'una filiació. El reconeixement, per la Grècia antiga, d'un deute de civilització envers l'antiga Fenícia. Permeteu-me que prefereixi aquesta última interpretació, més d'acord

amb el meu desig de pertànyer al mateix temps a la meva pàtria d'Europa i a la meva pàtria d'Orient.

Lògicament, aquesta identitat repartida m'hauria d'haver donat, quan parlo d'Europa, de la seva història, de la seva civilització, i sobretot quan formulo crítiques, el sentiment de ser en certa manera un intrús. O, si més no, d'haver d'expressar-me amb circumspecció.

He de confessar que no. La construcció europea és probablement el tema del qual parlo amb més passió. I no pas malgrat els meus orígens, sinó amb motiu dels meus orígens. Si el meu entusiasme roman intacte, és justament perquè vinc del Pròxim Orient, i que comparo sense parar. Contemplo la meva regió natal, sempre enfangada en els seus odis immemorials, sempre tancada en la negació de l'altre, i que difon la desesperació al món. I somio de veure tots els seus pobles, totes les seves comunitats, superar un dia la seva estretesa i els seus fanatismes per construir junts un futur comú. Somio, sí, de veure-les seguir el camí marcat des de fa mig segle pels pobles europeus.

Però precisament perquè comparo aquests dos itineraris, perquè comprovo cada dia fins a quin punt el camí agafat per Europa és singular i innovador en la història de la humanitat, suportó menys que d'altres veure-la tractada, pels europeus mateixos, amb tanta desimboltura.

Visc a França des de fa uns trenta anys, en el decurs dels quals he assistit com a testimoni inquiet, perplex i sovint indignat, a la degradació de la imatge d'Europa.

No fa gaire temps «Europa» era, en el discurs polític, una paraula màgica i aglutinadora alhora. Em sembla que s'ha deixat desvaloritzar. A força de fer recaure a Europa, a Brussel·les, la responsabilitat de totes les decisions impopulars, s'ha deixat que es creés la impressió que Europa no era una emanació de nosaltres mateixos, que no era un nosaltres mateixos més extens, més complert, més carregat de futur, que no era la rematada del destí de les diferents nacions que la constituïen, sinó una entitat exterior a nosaltres mateixos, una burocràcia, forçosament freda, forçosament insensible contra la qual hauríem de defensar-nos.

Encara estem construint Europa? Tenim l'ambició que Europa escrigui un altre camí per a Occident, i un altre camí per a tota la humanitat, sí, un altre camí per a la nostra humanitat desorientada? No n'estic gens segur... He parlat abans de

salvament del món. Probablement és aquí, a Europa, que l'operació de rescat ha de començar. I és certament aquí, a Europa, que l'acció i la reflexió de cadascun de nosaltres pot marcar la diferència.

Perquè Europa és avui dia, d'alguna manera, el laboratori del futur. No és l'únic al món, sens dubte, però en molts aspectes és el més significatiu per a tota la humanitat, a causa, justament, del caràcter únic, exemplar, de la construcció europea. És aquí, en aquest continent, que es posarà a prova la capacitat dels diferents pobles d'unir-se i considerar un futur comú. És aquí, dins la Unió Europea i en cada un dels seus països, que s'elaboraran les noves regles de la coexistència harmoniosa entre les diferents comunitats, tant si són nacionals com immigrades. És aquí que es pot elaborar una nova visió del món, que no es basi en l'agressió, ni en la indiferència, ni en el menyspreu de l'altre, ni en la complaença, ni en l'assimilació forçada, ni en la segregació. És aquí que es pot elaborar, en les millors condicions, una nova concepció, oberta, de la identitat, indispensable en aquesta època de globalització...

L'èxit o el fracàs de l'experiència europea determinarà si l'aventura humana es perdrà irremeiablement o bé trobarà el camí de la saviesa, el camí del progrés vertader, que és també el camí de la supervivència. I és aquí que tots els que estem reunits avui, a la Universitat de Tarragona, que podem, amb les nostres paraules, els nostres actes, marcar la diferència. Som tan sols una gota a l'oceà de la humanitat, però en un cert sentit, som, en aquesta sala, molt nombrosos. Estic convençut que en el món d'avui, trenta persones hàbils, íntegres, unides, portadores d'una visió comuna i de valors universals, poden canviar la cara d'un país, la cara d'un continent, i fins i tot modificar el decurs de la història. Sí, és possible, ho crec profundament. I això és, sens dubte, més que mai indispensable.

En aquest avió en el qual hem embarcat tots, i que s'està desviant perillosament de la seva trajectòria, no serveix de res dir: «Deixeu-me tranquil al meu seient, només sóc un passatger!».

Gràcies, benvolguts col·legues i amics, per la vostra acollida i la vostra paciència.